

PERFORMATYVUS PAŽINIMAS IR ĮPRASTYBĖS KONVENCIJA

Augustinas Dainys

Lietuvos edukologijos universitetas, Filosofijos katedra,
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius, Lietuva
El. paštas *audai@takas.lt*

Straipsnyje tiriama ir lyginama dviejų didžiausių XX a. filosofų, analitiko vėlyvojo L. Wittgensteino ir fenomenologo ankstyvojo M. Heideggerio, įprastybės filosofija. Tyrimo metodu pasirinkta J. L. Austino šnekos veiksmų teorija, kuria remiantis aprašomos vėlyvojo Wittgensteino ir ankstyvojo Heideggerio į žmogaus praktikinį veikimą orientuotos filosofijos. Parodoma, kad ankstyvojo Heideggerio parankumo samprata, kurios remiantis į žmogaus praktiką orientuotos filosofijos pagrindu perinterpretuojama E. Husserlio intencionalumo samprata, koreliuoja su vėlyvojo Wittgensteino tikrumo samprata.

Reikšminiai žodžiai: performatyvumas, įprastybės konvencija, tikrumas.

doi:10.3846/cpc.2012.11

Problemos formulavimas

Įsivaizduokime, kad Petras pirmą kartą su draugais nuėjo į kinų restoraną. Kitaip nei jis, bičiuliai dažnai ten lankosi. Padavėja atneša užsakytus patiekalus ir šalia padeda valgyti lazdeles. Visi, išskyrus Petrą, ima jas ir pradeda valgyti. Petrui, įpratusiam valgyti peiliu ir šakute, lazdelės pasirodo labai neįprastas dalykas. Jis suvokia, jog negali dalyvauti kinų restorano įprastybės konvencijoje. Ši situacija rodo naujųjų amžių subjekto sampratos ribas. Dekartiškas naujųjų amžių subjektas, neturėdamas kūno, kabo priešais pasaulį. Taigi jis gali tik akivaizdžiai suvokti objektą. Tačiau Petrui akivaizdus lazdelių suvokimas ne tik neleidžia dalyvauti kinų restorano įprastybės konvencijoje, bet netgi nepadeda suprasti, kas yra lazdelės. Norint suprasti, reikia išmokti su jomis elgtis. Tad Petrui reikia prašyti draugų, kad išmokytų jį naudotis lazdelėmis. Toliau įsivaizduokime, kad Petras, draugų pamokytas, išmoksta. Taip jis pagaliau išmoksta dalyvauti kinų restorano įprastybės konvencijoje.

Išmokimas jam suteikia tikrumą. Tačiau Petro tikrumas skiriasi nuo dekartiškojo subjekto tikrumo, kuriam tikrumas buvo pasiekiamas akivaizdžiai suvokiant dalyką. Petrui tikrumą suteikė išmokimas turėti reikalų su dalyku. Dekartiškasis subjektas, neturėdamas kūno, neturi ir rankų. Jo tikrumas yra kontempliatyvus. Bet ar kontempliatyvi nuostata leidžia pažinti lazdeles? Neleidžia, nes jų esmė atsiskleidžia tada, kai išmokstama naudotis. Taigi, norint pažinti dalyką, reikia ne tik jį kontemliuoti, bet ir paimti į rankas ir naudojantis savo rankomis turėti su juo reikalų. Kontempliatyviui dekartiškajam subjektui pažinti lazdeles reikėtų susidaryti konstatyvų teiginį apie jas, remiantis akivaizdžiu suvokimu. Tačiau jis neturi nei kūno, nei rankų, todėl negali dalyvauti lazdelių įprastybės konvencijoje. Tad konstatyvus jo teiginys nebus iki galo adekvatus lazdelių esmei. Adekvatų konstatyvų teiginį apie lazdelių esmę galima susidaryti tik po to, kai performatyviai dalyvauta lazdelių tikrovėje.

Taigi įprastybės konvencijos performatyvusis tikrumas eina pirmiau už konstatyvuojį tikrumą.

Performatyvusis pažinimas

T. A. Fayus sako, kad Heideggerio ir Wittgensteino „uždavinys yra filosofijoje pradėti naują pradžią“ (Fay 1991: 57). Ankstyvojo Heideggerio ir vėlyvojo Wittgensteino naują pradžią filosofijoje suprantame kaip naujo filosofinio santykio su tikrove įvedimą. Anot Aristotelio tradicijos, protas derinasi prie dalykų. Kanto teigimu, dalykai derinasi prie proto. Ankstyvasis Heideggeris ir vėlyvasis Wittgensteinas įveda tokią santykį su tikrove, kai ir protas derinasi prie daiktų, ir daiktai prie proto. Visa tai įgyvendinama žmogiškosios būtybės performatyvia sąveika su tikrove. Kalbinio darymo metu kalbinis darytojas turi derintis prie to, kas jau padaryta, t. y. įrankio statusą turinčio daikto ar ženklo. Įrankio buvimo būdas yra toks, kad jis yra priderintas prie žmogiškosios būtybės, o ši, vartodama įrankį, taip pat prie jo derinasi. Dabar analizuosime naują pažinimo tipą, kurį pateikia ankstyvasis Heideggeris ir vėlyvasis Wittgensteinas ir kurį įvardysime kaip performatyvų pažinimą.

Anot J. L. Austino, tarp filosofų ilgai gyvavo nuomonė, kad teiginys gali būti tik konstatyvas: teigti ką nors apie kokią nors dalykų padėti ir būti arba teisingas arba klaidingas jos atžvilgiu. Taip siekiant tik verifikuoti teiginius, daugybė jų tapdavo nevalidūs, nes nekonstatavo apie dalykų padėtis. Norėdamas į filosofinio apmąstymo akiratį įtraukti tuos teiginius, kurie nekonstatuoja apie dalykų padėtis, Austinas pasiūlė performatyvaus teiginio sąvoką.

Austinas pateikė šnekos veiksmų schemą. Jis skyrė lokuciją, ilokuciją ir perlokuciją. Lokucija yra koks nors žodžių junginys. Ją schema galima išreikšti taip: „žodžių junginys x“. Ilokuciją schema galima išreikšti tokiu teiginiu: „sakydamas x, aš dariau y“, o perlokuciją: „sakydamas x, aš padariau y“. Tačiau Austinui perlokucija yra sudėtingesnis veiksmas nei paprastas fizinis veiksmas, pvz., kiaušinio išvirimas. Austinas

pateikia tokį pavyzdį. Jei vienas iš sutuoktinių, gyvenančių Anglijoje, kitam sutuoktiniui sako: „mes skiriamės“, tai toks pasakymas savaime dar jų neišskiria. Šnekos veiksmas yra „konvencionalus reikalas“ (Austin 1979: 237). Tam, kad šnekos veiksmu būtų kas nors padaryta, šnekos veiksmas turi dalyvauti konvencijoje, o tam, kad jis būtų sėkmingas, turi atitikti konvencijos numatytas sąlygas. Tam, kad apsivestum, turi dalyvauti vedybų ceremonijoje. Tik jei visos vedybų ceremonijų konvencijos sąlygos buvo išpildytos, santuoka yra teisėta.

Kai J. Butler Austino šnekos veiksmų teoriją pritaikė socialinei kritikai, aptiko, jog mūsų kalbinėse praktikoje ne konstatyvas eina pirma, o po jo performatyvas, bet atvirkščiai: pirma eina performatyvas, o jo pagrindu galima susidaryti konstatyvą. Butler Austino šnekos veiksmų teoriją suprojektavo į Nietzschės *Moralės genealogijoje* išsakytas mintis. Ji tai darė keldama klausimą, kaip vyksta moralizavimas? Butler aptiko, kad moralės ištakas sudaro žalingi veiksmai. Su jais bandoma dorotis, ir tai pagimdo moralę. Žalingi veiksmai eina pirmiau už moralės subjektą, savo rankose laikantį moralės priesakų lentelę. Tik vėliau tam, kad būtų susidorota su žalingais veiksmais, įsteigiamas moralės subjektas, kuris prisiima atsakomybę už žalingus veiksmus (Butler 1997: 45). Toliau šiame straipsnyje remsimės ne tiek Austino pateikta klasikine šnekos veiksmų teorijos formuluoote, kiek Butler šnekos veiksmų funkcionavimo traktuote.

Kantas atrado, jog santykis su nesubordinuotais sąvokoms stebiniais yra aklas. Tačiau kur bepažvelgtume, visur matome vienaip ar kitaip artikuluotą pasaulį. Vadinasi, jį patiriame iš anksto interpretuotu pavidalu. Iš tokio pripažinimo išplaukia svarbus dalykas: konstatyvūs teiginiai apie pasaulį visada yra antriniai žiūriniojo kalbinio darymo atžvilgiu. Žiūrėdami į pasaulį, jame atpažįstame savo ankstesnių kalbinių darymų rezultatus – interpretuotą pasaulį. Tik taip galime jį matyti artikuluotai ir orientuotis. Paskui apie šį artikuluotą pasaulį susidarome konstatyviūs teiginiai: „Žinau, kad taip ir taip“.

Paskutinis Wittgensteino traktatas *Apie tikrumą* skirtas pademonstruoti, kad Mooreo konstatyvus teiginys „aš žinau, kad aš padėjau dvi rankas ant šito stalo“ savaime negarantuoja jokio tikrumo. Jį garantuoja įprastybės praktika, kuria remiantis gaunamas tikrumas, kad tai iš tiesų ant stalo padėtos rankos. Mes įprastybėje naudojames savo rankomis. Šios įprastybės praktikos teikia tikrumą apie mūsų rankų egzistavimą. Juo remiantis galimas teiginys: „Aš žinau, kad aš padėjau dvi rankas ant šito stalo“. Taigi iš pradžių eina y darymas, kurio metu sakoma x, o vėliau šio darymo pagrindu prieinama prie to, jog sakoma: „žinau, kad x“. Pats „žinau, kad x“ kaip konstatyvas, galimas tik retrospektyviai x abstrahuojant nuo y praktikos.

Vadinasi, konstatyvūs teiginiai ir ant jų pamato suręsta korespondentinė tiesos samprata yra antrinis ir išvestinis dalykas spontaniško žiūrinio kalbinio vyksmo atžvilgiu. Kurdami konstatyviuos teiginius, nieko nesužinome nauja, tik konstatuojame tai, ką matome.

Ankstyvasis Heideggeris atmetė korespondentinę tiesos sampratą, tačiau į jos vietą pasiūlė kitą, tiesos kaip nepaslėpties, sampratą. Heideggeris graikišką žodį „tiesa“ – αληθεια mąsto kaip α-ληθεια, t. y. kaip nepaslėpti. Anot jo, tokia šio žodžio etimologija liudija senovės graikų laikais vyravusį žmogaus pamatinį santykį su pasauliu, kai žmogaus buvimas nutikdavo esinių nepaslėpties lauke. Heideggeris nori atgaivinti šį graikišką santykį su daiktais. Jį sunaikino naujaisiais amžiais įsivyravęs žmogiškosios būtybės interpretavimas kaip subjekto, kuris pasaulį suvokia kaip paties susikurtą vaizdą, todėl esiniai jam yra jo reprezentacijos. Tuo tarpu senovės graikai esinius mąstė jų nepaslėpties lauke. Tik Platonas, anot Heideggerio, esinio esiniškumą pradėjo apibrėžinėti kaip *eidos*, t. y. kaip išvaizdą ar reginį. Esą tai buvo ilgą laiką slapta veikusi prielaida tam, kad naujaisiais amžiais pasaulis taptų vaizdu. Iš tiesų, Kantas pareikalavo, jog pasaulis turi atitikti savo paties vaizdą, esantį transcendentaliniame subjekte (kad ir kaip neįprastai nuskambėtų tokia Kanto kopernikiškosios revoliucijos formuluotė, jog daiktai turi derintis prie proto).

Heideggeris sako, jog teisingas pasakymas ne tiek atitinka esinį, bet „atveria esinį jame pačiame“ (Heidegger 1927: 218). Filosofas siekia atmesti naujaisiais amžiais įsivyravusią kantiškąją tendenciją subordinuoti pasaulį jo vaizdai, esančiam transcendentaliniame subjekte bei reikalauti, kad pasaulis atitiktų savo paties vaizdą, esantį transcendentaliniame subjekte, ir derintųsi prie jo. Kita vertus, Heideggeris supranta, kad tarp žmogaus ir pasaulio visada įsiterpia pasaulio vaizdas. Tai rodo jo aprašyta išankstinio supratimo struktūra. Tačiau šį pasaulio vaizdą Heideggeris suvokia kaip prieigą prie pasaulio dalykų. Pasaulio vaizdas atveria pasaulio dalyką tada, kai traktuojamas ne kaip vienintelė prieinama dalyko prezencija, bet kaip tai, kas visada lydi dalyką, tačiau su juo nesutampa. Pasaulio vaizdas yra įrankis, kurį, kaip projektą mesdami ant suprasti siekiamo dalyko, jį suprantame. Taigi, jei klausime, koks šio atveriančio pasakymo statusas, turėsime pripažinti, jog jis yra ne konstatyvus, bet performatyvus.

Vėlyvasis Wittgensteinas atmetė korespondentinę tiesos sampratą, tačiau, kitaip nei Heideggeris, išsivertė be tiesos sampratos. Vietoj žodžio „tiesa“ jis vartoja žodį „tikrumas“. Skirtumą tarp Heideggerio ir vėlyvojo Wittgensteino kalbos mąstymo sudaro tai, kad Heideggeriui kalbos struktūros išveda anapus kalbos, o vėlyvasis Wittgensteinas, mąstydamas kalbą, neišveda anapus kalbos.

Vėlyvajam Wittgensteinui tikrumas – kalbos praktikos padarytas dalykas. Žodis ne tik įvardija dalyką, bet ir leidžia su juo turėti reikalų. Į klausimą, kas kalbą susieja su tikrove, galima atsakyti, kad susieja žodžio dėka turimi reikalai su dalyku, tam tikra kalbos praktika, kuri, savaime yra ir kalbinė, ir daiktinė esatis. Kalbinis performatyvus yra kalbos ir tikrovės plotmių ryšį užtikrinanti struktūra. Jis steigia tikrumą, o į teiginį suformuluotas tikrumas, kuris atitiktų mūrišką konstatyvą: „Aš žinau, kad aš padėjau dvi rankas ant šito stalo“, kalbinio performatyvo atžvilgiu yra išvestinis ir tam tikra prasme atliekamas dalykas, kitaip tariant, *redundant*.

Ankstyvasis Heideggeris ir vėlyvasis Wittgensteinas postuluoja turėjimo reikalų su

dalykais pirmumą, bet jų filosofiniuose projektuose vis vien neišvengiama sintetinės vienovės, kurią klasikinei filosofijai teikė proto sukurti didieji pasakojimai. Tačiau dabar sintetinė vienovė teikia įprastybės faktiškumas. Reikalų su dalykais turėjimą grindžia įprastybė. Ji tampa pirmine filosofo duotimi, yra pirmesnė už sudaromus konstatyvius teiginius apie įprastybę.

Įprastybės konvencijos performatyvus tikrumas

Tarp vėlyvojo Wittgensteino filosofijos interpretatorių pagrindinė diskusija vyksta dėl to, ar Wittgensteinas tęsia Kanto transcendentalinio filosofavimo projektą, ar jį atmeta. D. Pearsas (Pears 1969), K. Harriesas (Harries 1968), J. Learas (Lear 1982) mano, kad vėlyvasis Wittgensteinas siekia išsakyti transcendentalias išvalgas, tačiau neranda tinkamos kalbos, todėl nuolat svyruoja tarp transcendentalaus ir empirinio kalbos modelių. M. Williams (Williams 1999) mano, jog vėlyvojo Wittgensteino filosofinis projektas yra radikali Kanto transcendentalaus projekto alternatyva. Jos nuomone, Kanto supratimo kategorijos bei aprioriniai sintetiniai teiginiai ir *Filosofinių tyrinėjimų* gramatikos faktai bei traktato *Apie tikrumą* teiginiai, kurie yra tikri, atlieka ne tą patį vaidmenį, bet du kardinaliai skirtingus: pirmieji kyla iš proto, o antrieji – iš pasaulio praktikų.

Skirtumas tarp Kanto ir vėlyvojo Wittgensteino išryškėja tada, kai suprobleminama dekartiškoji skirtis tarp mąstančiosios ir tįsiosios substancijų. Kantas savo filosofinį projektą išskleidžia remdamasis mąstančiąja substancija. Netgi jo praktinė filosofija išreiškia valios paklusimą proto dėsniui. Vėlyvasis Wittgensteinas radikaliai atmeta dekartiškąją skirtį, ir jam sieliškieji mąstiniai negali būti atskirti nuo kūniškųjų. Įprastybė yra tokia vietovė, kurios vienoje plokštumoje reiškiasi ir sieliškumas, ir kūniškumas. Įprastybėje besiklostanti praktika susieja sielą ir kūną. Wittgensteino gyvenimo formos filosofema nurodo į buvimo pasaulyje praktikas ir būdus, kuriuose vienodai reiškiasi ir sieliškumas, ir

kūniškumas. Gyvenimo forma yra monistinė filosofema. Tai Wittgensteino pasiūlyta alternatyva dekartiškam sielos (mąstymo) ir kūno (pasaulio) dualizmui. Taigi čia turime reikalą ne su kantiškuoju proto diktatu, bet su gyvenimo formos diktatu, kuri nėra dedukuojama iš proto dėsnių, bet atrandama kaip įprastybės duotis. Learas gyvenimo formą nori redukuoti į transcendentalią mąstančiųjų bendruomenę, sakydamas, kad kantiškąją „aš mąstau“ vėlyvasis Wittgensteinas praplečia iki „mes mąstome“. Tačiau tokia Wittgensteino interpretacija neteisinga, nes jo filosofijos rėmuose ne protas diktuoja gyvenimo formą (kaip Kanto atveju), bet gyvenimo forma lemia mąstymą. Todėl mąstymas tėra praktinio treniravimo padarinys, kai išmokstama mąstyti įvaldant gyvenimo formą. Dėl to vėlyvasis Wittgensteinas išvengė dekartiškojo dualizmo. Mąstytojas pradeda nuo kitų prielaidų nei Descartesas ir Kantas. Pastarieji pradėjo nuo mąstymo fakto duoties, t. y. nuo teiginio „aš mąstau“, o vėlyvasis Wittgensteinas pradeda greičiau nuo pripažinimo „aš taip darau“, kai šis darymas nėra redukuotas iš proto. Greičiau pats protas kyla iš gyvenimo formos. Todėl klaidinga manyti, jog gyvenimo forma atitinka Learo teiginį „mes mąstome“. Wittgensteino tvirtinimas, kad didžiausias jo atradimas filosofijoje yra tas, kad jis gali visada baigti filosofuoti, išreiškia vėlyvojo Wittgensteino įsitikinimą, jog protas filosofijoje neturi pamatinės reikšmės. Ją greičiau turi kantiškoji valia, kuri yra sielos (mąstymo) bei kūno (pasaulio) sintezė ir savo prigimtimi performatyvi, t. y. orientuota į darymą. Descartesas su Kantu, mąstydami iš mąstančiosios substancijos perspektyvos, galėjo pasakyti, kad net ir baigę filosofuoti mes vis dar filosofuojame, nes mūsų sielos substancija yra mąstymas.

Gyvenimo forma priklauso įprastybės konvencijai. Vėlyvajam Wittgensteinui ji, o ne grynasis mąstymas teikia tikrumą. Jam tikri dalykai yra tie, kuriuos nuolat daro įprastybėje, ir tik paskui, abstrahuodamasis nuo šio darymo, gali konstatuoti: „Aš žinau, kad...“.

Ankstyvasis Heideggeris, analogiškai vėlyvajam Wittgensteinui, atmeta dekartiškąją

dualizmą. Jis nori parodyti, kad žmogaus ir pasaulio santykis negali būti suprantamas kaip santykis tarp savipakankamos sąmonės ir nepriklausomo pasaulio, kurie esti vienas šalia kito kaip subjektas ir objektas. Heideggeris sako: „Neegzistuoja „vieno – šalia - kito“ vieno esinio, vadinamo *Dasein*, ir kito, vadinamo pasauliu“ (Heidegger 1927: 55). Norėdamas išvengti bet kokių galimų aliuzijų į ankstesnę savipakankamo ir autonomiško subjekto tradiciją, Heideggeris įvedė *Dasein*, arba *čia – būties*, terminą, kad juo aprašytų žmogiškąją būtybę įtrauktis į pasaulį būklėje. Sąvoka *čia – būtis* įvardija žmogiškosios būtybės faktiškumą ir buvimą pasaulyje, kurį neigė ir redukavo Descartesas, iškeldamas ją priešais pasaulį. Naujaisiais amžiais išgalėjusi žmogiškosios būtybės kaip subjekto interpretacija priešinga žmogiškosios būtybės kaip *čia – būties* interpretacijai, kurią siūlo Heideggeris. Kai žmogiškoji būtybė anksčiau buvo interpretuojama kaip subjektas, ji interpretuota kaip būtis – iki – pasaulio. Tačiau tokia interpretacija yra redukcija, nes redukuoja pasaulišką jos buvimo būdą, kurį Descartesas laiko nepriklausantį žmogaus esmei. Bet tai klaidinga interpretacija. Pasaulis – neat-siejama žmogiškosios būtybės buvimo būdo dalis. Todėl Heideggeris šią būtybę apibrėžia kaip būtį – pasaulyje. Kartezianizme žmogaus ir pasaulio santykis apibrėžtas kaip santykis tarp savipakankamo subjekto ir nepriklausomo pasaulio, kuris buvo įvardijamas kaip objektas. Heideggeris parodo, kad subjekto ir objekto dichotomija netinka žmogaus ir pasaulio santykiui nusakyti, nes ji užbraukia ir paneigia žmogiškojo buvimo erdviškumą:

Būties – pasaulyje kaip esminės čia – būties struktūros supratimas pirmą kartą leidžia įžvelgti čia – būties egzistencialinį erdviškumą. Tai apsaugos mus nuo negebėjimo matyti šią struktūrą arba anksčiau įvykdyto šios struktūros užbraukimo, kai toks užbraukimas yra ne ontologiškai, bet greičiau „metafiziškai“ motyvuotas, naiviai manant, kad žmogus iš pradžių yra dvasinis daiktas, kuris vėliau perkeliamas „į“ erdvę (Heidegger 1927: 56).

Šiame *Būties ir laiko* fragmente oponuojama Descartesui, žmogiškąją būtybę laikiu-

siam dvasine substancija, kuri paskui mįslingai perkeliama į erdvę. Kartezianizme žmogiškoji būtybė interpretuojama kaip dvasinė substancija, kuri yra iki erdvės. Buvimas iki pasaulio erdviškumo buvo suprantamas kaip pirminis dalykas, o buvimas erdvėje – kaip antrinis, kuris gaunamas žmogiškąją būtybę kaip dvasinį daiktą perkeliant į erdvę. Be abejo, žmogaus kaip dvasinės substancijos susiejimas su erdve yra silpniausia kartezietiškosios filosofijos vieta. Filosofija, vaizduojanti žmogų, atsietą nuo erdvės, kuriama neįsisąmoninus būties – pasaulyje kaip esminės žmogaus struktūros fakto. Heideggeris, oponuodamas tokiam filosofavimui, savo filosofijos atrama padaro būties – pasaulyje struktūrą. Realiai, pasak mąstytojo, savipakankama sąmonė yra išvestinė žmogaus įtrauktis į pasaulį fakto atžvilgiu. Savipakankama sąmonė yra teorinis konstruktas. Jį teoretikas, pavyzdžiui, Descartesas, sukonstruoja, atsiribodamas nuo savo įtrauktis į pasaulį, kurią laiko neturinčia jokios filosofinės vertės. Heideggeris, atvirkščiai nei Descartesas, nori parodyti filosofinę įtrauktis į pasaulį vertę.

Heideggeris išlaiko pagrindinę fenomenologijos kategoriją – intencionalumą. H. L. Dreyfusas rašo: „Heideggeris pripažįsta, kad intencionalus nukreiptumas yra esminis žmogiškai veiklai, tačiau neigia, kad intencionalumas yra mentalinis, t. y. kaip Husserlis (sekdamas Brentano) tvirtino, jog tai yra išskirtinė *mentolinių būsenų* charakteristika“ (Dreyfus 1997: 50–51). Intencionalumas greičiau reiškia buvimo pasaulyje būdą, kai turima reikalų su įvairiais pasaulio dalykais. Esinys Heideggeriui yra parankus (zuhanden). *Būtyje ir laike* esiniai daugelyje vietų aprašomi kaip įrankiai. Ankstyvojo Heideggerio „praktinis posūkis“ glaudžiai susijęs su būties – pasaulyje filosofema ir ne mentaline, bet būtimi – pasaulyje grindžiama intencionalumo interpretacija. Intencionalumas, interpretuojamas remiantis būties pasaulyje struktūra, visai natūraliai įgyja praktinio santykio pobūdį, nes pasaulis Heideggeriui reiškia įrankių visumą ir net suįrankintą gamtą. Todėl nukreiptumas į dalyką Heideggeriui daugiausia yra santykis su įrankiu.

Tad intencionalumas filosofui reiškia gebėjimą turėti reikalų su įrankiu ir todėl nėra mentalinė būseną, bet greičiau įgūdis, kai rankos darbą atlieka savaime, nesikišant protui ir refleksijai. Tai, analogiškai vėlyvajam Wittgensteinui, yra performatyvaus tikrumo galimybė, kuri kyla ne iš grynojo mąstymo, bet iš įprastybės konvencijoje nutinkančio darymo. Heideggeriui intencionalumas reiškia ne žinojimą, *kad* yra objektas, bet žinojimą, *kaip* su juo turėti reikalų. Intencionalumas *Būtyje ir laike* yra ne teorinis, bet praktinis santykis. Jam iliustruoti Heideggeris pasitelkia darbo įrankių, tokių kaip plaktukas, pavyzdžių: „Kalimas pats atveria specifinį plaktuko rankiškumą (Handlichkeit). Įrankio buvimo būdą, kuriuo jis pats save parodo, vadiname *parankumu* (Zuhandenheit)“ (Heidegger 1927: 69). Plaktukas, kuriuo kalama, yra parankus. Parankus santykis su objektais nėra teorinis santykis ir net galima sakyti, kad jis yra teorinio santykio alternatyva. Teorinio santykio atveju objektas yra priešstatomas. Jam nusakyti Heideggeris vartoja *Vorhandenheit* terminą. Jis reiškia priešrankumą, nors filosofinė šio termino reikšmė perteikiantis vertimas galėtų būti ir objektiškumas, nes objektas yra tai, kas yra priešais, prieš rankas. Teorinis objektas yra prieš rankas, o ne parankus. Tačiau parankumas, anot filosofo, yra pirmesnis už priešrankumą. Dalykai visada yra po ranka, net tada, kai į juos gerai neįsižiūrimi, t. y. kai jų dar nepriešstatome priešais save. Žmogus visada turi parankų pasaulį, kuris jam teikia tikrumą. Parankumas yra pradinis pasaulio duoties būdas. Taip duotas pasaulis nėra objektų visuma. Pasaulio objektizacija įvyksta daug vėliau, kai parankų dalyką izoliuojame nuo praktinio turėjimo su juo reikalų ir priešstatome kaip objektą. Parmenidas ir ypač Platonas su Aristoteliu *bios theoretikos* – kontempliatyvų teoretiko gyvenimą – iškėlė aukščiau už praktinį gyvenimą ir teoriją padarė pirmesnę ir vertingesnę už praktiką. Heideggeris, oponuodamas minėtiems Vakarų mąstytojams, mano, kad praktinis santykis yra pirmesnis už teorinį. Pasaulį suvokiame kaip parankų ir tik vėliau priešstatome jį kaip objektą, t. y. suvokiame teoriškai. Tokios Heideggerio

analizės parodė, kad nuo pasaulio atsiribojusio ir esmės kontempliuojančio teoretiko laikysena yra išvestinė įtrauktos į pasaulį laikysenos atžvilgiu. Todėl teorinis santykis negali būti laikomas pirminiu, kaip ilgą laiką – nuo Parmenido, Platono ir Aristotelio iki Descarteso ir viduriniojo Husserlio manė Vakarų filosofai. *Būtis ir laikas* iki tol vyravusią teorinę paradigmą pakeitė praktine. Tai pavyko padaryti intencionalumą interpretuojant ne kaip mentalinę būseną, bet kaip praktinį santykį. Intencionalumas Husserliui teikė subjektyvų tikrumą, tačiau Heideggeris, intencionalumą perinterpretuodamas kaip praktinį santykį, parodė, kad: 1) tikrumas nėra subjektyvus, nes praktinis darymas, kuris jį užtikrina, vyksta įprastybės konvencijos rėmuose, ir dėl to tikrumas yra intersubjektyvus; 2) tikrumas nėra mentalinis darinys, nes jį užtikrinantis praktinis darymas nutinka būnant pasaulyje, todėl tikrumas yra įprastybėje nutinkantį praktinį darymą aprašanti kategorija.

Išvados

1. Ankstyvojo Heideggerio ir vėlyvojo Wittgensteino filosofiniai projektai radikaliai antiteoriniai, teoriją suprantant klasikine, t. y. Platono ir Descarteso, prasme. Aptartų filosofų įprastybės pagrindas yra radikali alternatyva klasikinės filosofijos teoriniam pagrindui, kuris rėmėsi vieno nuo įprastybės atitraukto teorinio principo, pavyzdžiui, idėjos ar pažintinio subjekto mąstomų teiginių kaip pirminės duoties postulavimu. Ankstyvojo Heideggerio ir vėlyvojo Wittgensteino požiūriu, turi būti panaikintas pastarųjų teorinių konstrukcijų atitrauktumas nuo įprastybės ir jos turi būti grąžintos į įprastybę, pasak Wittgensteino, – į „gimtuosius namus“.
2. Ankstyvasis Heideggeris ir vėlyvasis Wittgensteinas atskleidžia, jog Platono ir Descarteso tvirtinimas apie proto racionalijų procedūrų autonomiją įprastybės struktūrų atžvilgiu yra nepagrįstas. Teigdami įprastybę kaip apriorinį neteorinį pažinimo pamatą, ankstyvasis Heideggeris ir vėlyvasis

Wittgensteinas transformuoja klasikinio konstatyvaus pažinimo sampratą, kuri remiasi pasaulio atžvilgiu autonomiško subjekto prote esančių konstatyvių teiginių apie dalyką sudarymu. Jie įveda performatyvaus pažinimo sampratą, kai mąstomas teiginys yra įrankis ir negali būti abstrahuotas nuo įprastybės su teiginiu atliekamo veiksmo, kuris teiginiui suteikia prasmę ir jį grindžia.

3. Vėlyvajam Wittgensteinui ir ankstyvajam Heideggeriui teiginys arba daiktas įgyja prasmę tik dalyvaudamas įprastybės konvencijoje. Drauge, joje dalyvaudamas, jis įgyja įrankio statusą. Tai nulemia įprastybės konvencijos normatyvią funkciją, kuri apibrėžia įprastybės konvencijoje dalyvaujančių teiginių ir daiktų tikrumą.

Literatūra

- Austin, J. L. 1979. *Philosophical papers*. Oxford: Oxford university press.
- Butler, J. 1997. *Excitable speech. A politics of Performative*. New York & London: Routledge.
- Dreyfus, H. L. 1997. *Being – in – the – World. A Commentary on Heidegger's Being and Time*, Division I. Cambridge, Massachusetts and London: The MIT Press.
- Fay, T. A. 1991. Later Heidegger and Wittgenstein on “the overcoming of metaphysics”, *Filosofia oggi* 53: 53–57.
- Harries, K. 1968. Two conflicting interpretations of language in Wittgenstein's *Investigations*, *Kant – Studien* 59(4): 397–409.
- Heidegger, M. 1927. *Sein und Zeit*. Hale: Max Niemeyer.
- Heidegger, M. 2003. *Holzwege*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Lear, J. 1982. Leaving the world alone, *The Journal of Philosophy* 79(7): 382–403.
- Pears, D. 1969. *Ludwig Wittgenstein*. New York: Viking Press.
- Williams, M. 1999. *Wittgenstein, Mind and Meaning*. London & New York: Routledge.
- Wittgenstein, L. 1995. *Filosofiniai tyrinėjimai, Rinktiniai raštai*. Iš vokiečių kalbos vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis.
- Wittgenstein, L. 2009. *Apie tikrumą*. Iš vokiečių kalbos vertė S. Pučiliauskaitė. Vilnius: Baltos lankos.

PERFORMATIVE COGNITION AND CONVENTION OF THE ORDINARY

Augustinas Dainys

The examination and comparison of the philosophy of the ordinary of the two major philosophers of the twentieth century, late analytic L. Wittgenstein and early phenomenologist M. Heidegger, are presented in this paper. As the method of study J. L. Austin's speech action theory was chosen. According to this theory, the philosophies of Wittgenstein and Heidegger are focused on the practicality of the human. The paper demonstrates that Heidegger's concept of handiness, due to which E. Husserl's concept of intentionality is re-interpreted on the basis of philosophy of the human practice, correlates with Wittgenstein's conception of certainty.

Keywords: performativity, convention of the ordinary, handiness, certainty.

Įteikta 2012-05-02; priimta 2012-09-03